

DINCOLO DE METAPSIHOLOGIA FREUDIANĂ

Daniel Munteanu

*Lucrare prezentată pentru admiterea ca membru asociat la
Societatea Române de psihanaliză (1999)*

Lucrarea prezintă rezultatele la care am ajuns în încercarea de a înțelege ce este **compulsiunea la repetiție**. Cu acest scop am pornit pe drumul deschis de Freud începând cu **Dincolo de principiul plăcerii**. Prima călătorie n-a fost desigur de ajuns. Repetând-o, am găsit câteva indicii care sugerează posibilități de construire a drumului mai departe. Această prelungire a traseului se poate exprima prin câteva ipoteze: Eros și instinctul morții nu sunt instincte ci principii care se fac simțite și în lumea anorganică; compulsivitatea la repetiție, celelalte fenomene psihice descrise de Freud, instinctele și procesele organice sunt rezultate diferite ale acțiunii acestor două principii; instinctul sexual nu este o manifestare exclusivă a Eros-ului; instinctul agresiv și instinctul auto-distructiv nu au sursa în ceea ce se numește instinctul morții.

Freud definește compulsivitatea la repetiție analizând caracteristicile nevrozei traumatice, jocurile copiilor, repetiția în transfer și nevroza de destin. Cu privire la joc se întreabă “dacă nu cumva tendința de a asimila psihic un eveniment care ne-a impresionat, de a-l domina, se poate manifesta nemijlocit și independent de principiul plăcerii.”¹ “Compulsivitatea la repetiție, spune Freud, readuce din trecut și evenimente care nu conțin posibilitatea nici unei plăceri și nu au putut constitui nicicând un prilej de satisfacție, nici măcar pentru acele tendințe instinctuale care au fost deja refulate.”² Particularitățile cazurilor studiate, și dintre ele cel al nevrozei traumatice este cel mai puțin discutabil, “justifică, spune Freud, admiterea compulsivității la repetiție, care ne pare mai primitivă, mai elementară, mai instinctuală decât principiul plăcerii, pe care adesea îl pune în umbră.”³

În continuare, Freud încearcă să găsească legătura dintre compulsivitatea la repetiție și lumea instinctelor. Constată trăsătura conservatoare a instinctelor, “expresie a inerției vieții organice.”⁴ Dacă “acțiunea unor forțe despre care nu putem ști încă nimic a făcut ca în materia anorganică să apară proprietățile materiei vii”⁵ atunci, “tensiunea ivită cu această ocazie în materia neînsuflețită a dat naștere apoi unei tendințe de anihilare a acestei tensiuni - primul instinct de revenire la stadiul materiei lipsite de viață.”⁶ Acesta este instinctul morții.

În pofida acestui instinct al morții viața se perpetuează pentru că “instinctele organice conservatoare, spune Freud, au asimilat fiecare modificare a cursului vieții care le-a fost impusă din

¹ S.Freud - Dincolo de principiul plăcerii, trad. George Purdea și Vasile Dem. Zamfirescu, Ed. "Jurnalul Literar", 1992, p.26

² Op.cit., p.32

³ Op.cit., p.36

⁴ Op.cit., p.55

⁵ Op.cit., p.57

⁶ Op.cit., p.58

exterior, conservându-le în vederea reproducerii.”⁷ Rolul de menținere a vieții a fost atribuit Erosului care se manifestă atât ca instinct sexual, cât și ca instinct de conservare a eului și ca forță de legătură dintre celulele organismului pluricelular.

Determinante pentru admiterea unui instinct al morții sunt două observații: componenta sadică a instinctului sexual și principiul plăcerii. Relativ la prima Freud spune: “Dar cum să derivăm din Eros, care întreține și conservă viața, tendința sadică, care urmărește vătămarea obiectului? Nu ar fi mai firească presupunerea că acest sadism nu reprezintă decât un instinct al morții, pe care influența libidoului narcisic l-a detașat de instinctele eului, astfel încât el se exercită doar asupra obiectului?”⁸ iar relativ la a doua “Faptul [...] că viața psihică sau, poate, viața nervoasă în general este dominată de tendința reducerii, a menținerii constante sau a eliminării tensiunii interne provocate de excitații (principiul Nirvana), tendință ce se exprimă în principiul plăcerii, constituie una dintre rațiunile cele mai puternice care ne fac să credem în existența instinctelor morții.”⁹

Revenind la compulsiunea la repetiție, și încercând o clasificare a fenomenelor pe care Freud le încadrează în această categorie, se poate ajunge la următoarele tipuri de repetiție. Dorința copiilor de a asculta în mod repetat o poveste plăcută; “prin aceasta, spune Freud, principiul plăcerii nu este contrazis, căci este plauzibil ca repetarea, regăsirea identității să constituie ea însăși o sursă de plăcere.”¹⁰ O altă categorie este cea a simptomului sau a repetiției în transfer, când repetiția este neplăcută doar pentru eu iar pentru dorința refulată este o sursă de satisfacție.¹¹ În continuare putem delimita tipul de repetiție care pentru Freud este dincolo de principiul plăcerii: repetarea de către copii a evenimentelor neplăcute, simptomele nevrozei traumatice și retrăirea în transfer a unor întâmplări traumatice. Un tip aparte de repetiție este cel întâlnit în fenomenele biologice: ereditatea, embriologia¹², filogeneza, unde capacitatea de reproducere “face ca un organ pierdut, spune Freud, să fie înlocuit cu altul identic cu primul.”¹³ și [citez] “Migrațiile peștilor, fără îndoială cele ale păsărilor, pe scurt tot ceea ce numim manifestări ale instinctului la animale se produce grație compulsiunii la repetiție.”¹⁴

Forma de compulsiune la repetiție considerată a fi dincolo de principiul plăcerii este cea care se produce ca răspuns la o traumă. Referindu-se la o traumă fizică, Freud scrie în **Refularea**¹⁵: “Se poate ajunge ca o excitație externă, de exemplu corodând și distrugând un organ, să devină internă și astfel să dea naștere unei noi surse constante de excitație și să crească tensiunea. Ea seamănă în mare măsură unei pulsioni. Dar această pseudo-pulsiune n-ar ca scop decât să facă să înceteze alterarea organului și neplăcerea care o însoțește. O altă plăcere nu poate fi obținută fără încetarea durerii. De altfel, durerea este imperativă [...]” În **Dincolo de principiul plăcerii** trauma psihică, analoagă traumei fizice, este un șoc, un eveniment periculos neprevăzut care produce spaimă și [citez] “rupe bariera de protecție a organului psihic.”¹⁶ Teamă, care însoțește așteptarea unui posibil eveniment periculos, este [citez] “o suprainvestire energetică a acelor sisteme care receptează în primul rând excitația.” Referitor la visele care repetă accidentul traumatic, Freud scrie: “Putem presupune însă că aceste vise servesc atingerii unui alt obiectiv, înainte ca principiul plăcerii să-și poată afirma dominația sa. Este vorba de producerea unei stări de teamă în vederea dominării excitației suferite, stare a cărei absență a constituit cauza nevrozei traumatice.”¹⁷

⁷ Op.cit., p.57

⁸ Op.cit., p.79

⁹ Op.cit., p.81

¹⁰ Op.cit., p.54

¹¹ Op.cit., p.31

¹² Op.cit., p.55

¹³ Op.cit., p.56

¹⁴ S.Freud, Nuvelles conférences sur la psychanalyse, trad. Anne Berman, Ed. Gallimard, 1932, p.145-146

¹⁵ În S.Freud, Métapsychologie, trad. J.Laplanche și J.-B. Pontalis, Ed. Gallimard, 1968, p.46

¹⁶ S.Freud - Dincolo de principiul plăcerii, trad. George Purdea și Vasile Dem. Zamfirescu, Ed. "Jurnalul Literar", 1992, p.47

¹⁷ Op.cit., p.48

În căutarea unității ce există între tipurile de repetiție incluse în compulsiunea la repetiție este utilă studierea relației lor cu Eros-ul.

Pentru Freud, Eros-ul are tendința de “a reuni ceea ce este organic în unități tot mai mari”¹⁸, “asigură coeziunea a tot ceea ce este viu”¹⁹, “Eros-ul are drept scop complicarea vieții și, desigur, menținerea ei prin integrarea tot mai largă a substanței vii, a particulelor în care ea este divizată.”²⁰ “Dacă viața este dominată de principiul constanței, în sensul lui Fechner, spune Freud, cu alte cuvinte că ea este o alunecare spre moarte, atunci ceea ce împiedică scăderea nivelului și introduce noi tensiuni sunt exigențele Eros-ului, instinctele sexuale.”²¹

Cum funcționează Eros-ul, cum complică el viața și creează unități tot mai mari, din moment ce instinctele sunt conservatoare? Freud spune că “nu poate fi constatat un instinct general către o dezvoltare superioară, deși o astfel de direcție a dezvoltării există în mod incontestabil.”²² “Acțiunea unor forțe despre care nu putem ști încă nimic”, scrie Freud, a făcut atât ca în materia anorganică să apară proprietățile materiei vii cât și poate mai târziu, în mod asemănător, să apară conștiința.”²³

Freud pune evoluția pe seama factorilor externi. Factori exteriori de o importanță decisivă au impus substanței vii “devieri tot mai mari de la drumul vital primitiv, ocolișuri tot mai complicate pentru a ajunge la scopul final, adică la moarte. Aceste căi ocolite pe care le urma viața în drumul ei spre moarte [...] erau apoi *fidel fixate de către instinctele conservative*[...]”²⁴ Sau: “Atât progresul cât și regresul ar putea fi urmări ale influenței pe care o exercită forțele exterioare, rolul instinctelor limitându-se atât într-un caz, cât și în celălalt, la conservarea schimbării impuse ca pe o sursă de plăcere.”²⁵

Cum e posibil ca instinctele conservatoare, ce implicit caută să restaureze o stare anterioară, să fixeze fidel modificările impuse din exterior? Acest lucru este datorat Eros-ului, care se manifestă prin repetarea identicului.

Freud a descris mai multe astfel de procese care implică repetiție. Să începem cu formarea dorințelor. În **Interpretarea viselor** scrie: “excitația care provine de la o trebuință interioară corespunde unei forțe care acționează continuu”; “nu poate exista schimbare decât atunci când [...] se capătă experiența satisfacerii trebuinței, punându-se capăt excitației interne. O componentă esențială a acestei experiențe este apariția unei anumite percepții a cărei imagine mnezică va rămâne de acum asociată în memorie cu amintirea excitației provocate de trebuință. De îndată ce va fi reprezentată trebuința, va avea loc, datorită relației stabilite, declanșarea unui impuls psihic care va evoca din nou imaginea acelei percepții în memorie [...] Tocmai acest impuls este ceea ce numim noi dorință;”²⁶ La reapariția trebuinței, aparatul psihic tinde să obțină identitatea de percepție, fie halucinator, fie în mod efectiv folosind motricitatea voluntară. Formarea dorinței presupune deci asimilarea a două reprezentări asociate: cea a stimulului și cea a răspunsului dat de organism care a dus la satisfacere. J.M.Baldwin numește această capacitate a organismului de a-și satisface dorințele “**reacție circulară**”. În **Dezvoltarea mentală la copil și la specie** scrie: “Reacția își menține stimulul, și acest stimul repetă din nou reacția. Singura reacție pe care organismul trebuie să o aibă este circulară sau una repetarea-stimulului, aceasta fiind definiția psihofizică și “reacție circulară” ca funcție neurologică. Aceasta este UNITATEA, faptul esențial, al tuturor dezvoltărilor

¹⁸ Op.cit., p.63

¹⁹ Op.cit., p.74

²⁰ S.Freud - Eul și sinele, trad. George Purdea și Vasile Dem. Zamfirescu, Ed. "Jurnalul Literar", 1992, p.131

²¹ Op.cit., p.140

²² S.Freud - Dincolo de principiul plăcerii, trad. George Purdea și Vasile Dem. Zamfirescu, Ed. "Jurnalul Literar", 1992, p.61

²³ Op.cit., p.57

²⁴ Op.cit., p.58

²⁵ Op.cit., p.62

²⁶ S.Freud, Opere II, Interpretarea viselor, trad. Leonard Gavrilu, Ed. Științifică, 1993, p.432,433

motoare.”²⁷ Important de reținut este că o reacție care într-un context stimulativ a fost satisfăcătoare, a redus tensiunea psihică, este reținută și tinde să fie repetată ulterior în aceleași condiții, cu același scop. Această mișcare poate fi intrapsihică în cazul halucinațiilor sau poate să implice un comportament.

Identificarea, refularea, angoasa și contribuția acestora în formarea eului și supraeului sunt procese repetitive, producându-se prin copierea unui model inițial. Prima identificare, aceea cu tatăl preistoriei personale, este directă, imediată și anterioară oricărei investiții de obiect. Ea face posibile și este întărită de identificările secundare cu părinții ce urmează investițiilor obiectale din prima perioadă sexuală.²⁸ Refulările propriu-zise se produc după ce o refulare originară a avut loc. Refularea unui conținut atrage după sine refularea altor gânduri care intră în relație asociativă cu refulatul.²⁹angoasa semnal ce semnalează o situație periculoasă (exterioară sau interioară) este repetarea angoasei produse de o veche situație periculoasă. Dacă eul este confruntat cu factori traumatici, de exemplu cu o prea mare exigență libidinală, ei își recrează angoasa, dar după modelul nașterii, care este primul traumatism.³⁰

Cu ocazia formării supraeului și după aceasta se produc fenomene asemănătoare. În **Disconfort în cultură**, Freud scrie: “am fi tentați să ne raliem următoarei teze paradoxale: conștiința morală este consecința renunțării la pulsiuni. Sau: aceasta din urmă (impusă nouă din exterior) generează conștiința morală, care apoi pretinde noi renunțări.”³¹, iar în **Noile Conferințe** scrie că agresivitatea care contribuie la formarea supraeului este cea care, dirijată împotriva părinților, nu s-a putut manifesta în exterior și de aceea a fost refulată. “Este foarte posibil, spune Freud, ca la fiecare ocazie ulterioară de refulare a agresivității pulsiunea să pornească din nou pe calea ce i-a fost deschisă în acest moment decisiv [formarea supraeului].”³² Eul se formează sau se fortifică prin identificarea primară, iar tot identificarea eului cu instanța părintească duce la diferențierea supraeului. “Eul realizează majoritatea refulărilor în serviciul și din însărcinarea supraeului său”³³ spune Freud, dar supraeul însuși este rezultatul unor refulări.

Păstrarea caracterului supraeului de-a lungul generațiilor se face de asemenea repetitiv. Supraeul derivă din influența părinților, iar aceștia în educarea copiilor se conformează propriului lor supraeu, astfel încât, spune Freud, “supraeul copilului nu se conformează imaginii părinților, ci imaginii supraeului lor.”³⁴

Toate aceste procese au câteva trăsături comune. Reprezintă forme de asimilare și adaptare. Ca urmare a asimilării, reacțiile produse la început față de o situație externă, se produc apoi față de situațiile intrapsihice, rezultate din asimilare. Procesele în cauză conduc la mărirea complexității aparatului psihic. Ele se produc în mod repetat imitând un model. Declanșarea acestor procese este determinată de tensiuni psihice și urmărește reducerea acestor tensiuni.

Procesele lasă urme durabile, “nimic din viața psihică nu se pierde”³⁵, dorințele și identificările sunt “nemuritoare”, tendințele pulsionale pregenitale se cer satisfăcute și după atingerea stadiului genital, eul infantil persistă alături de eul adult³⁶, supraeul se diferențiază din eu și i se opune, etc. Interacțiunile dintre tendințele vechi și cele noi generează alte procese care capătă aceeași posibilitate de auto-repetare.

²⁷ J.M.Baldwin, *Mental Development in the Child and the Race*, Ed. a III-a, Copyright 1997, The Mead Project, p.125 (print)

²⁸ S.Freud - *Eul și sinele*, trad. George Purdea și Vasile Dem. Zamfirescu, Ed. "Jurnalul Literar", 1992, p.119, 120

²⁹ S.Freud, *Métapsychologie*, trad. J.Laplanche și J.-B. Pontalis, Ed. Gallimard, 1968, p.46

³⁰ S.Freud, *Nouvelles conférences sur la psychanalyse*, trad. Anne Berman, Ed. Gallimard, 1932, p.129

³¹ S.Freud, *Civilization and its discontents*, trad. James Strachey, Standard Edition, Ed. W.W. NORTON & COMPANY, 1961, p.84

³² S.Freud, *Nouvelles conférences sur la psychanalyse*, trad. Anne Berman, Ed. Gallimard, 1932, p.150

³³ S.Freud - *Eul și sinele*, trad. George Purdea și Vasile Dem. Zamfirescu, Ed. "Jurnalul Literar", 1992, p.119, 147

³⁴ Op.cit., p.94

³⁵ S.Freud, *Civilization and its discontents*, trad. James Strachey, Standard Edition, Ed. W.W. NORTON & COMPANY, 1961, p.17

³⁶ Op.cit., p.16

Compulsiunea la repetiție din fenomenele biologice presupune de asemenea repetiții ale identicului. Dezvoltarea embrionului se face prin diviziunea iterativă a celulelor, rezultând o creștere auto-catalitică. Freud se referă probabil și la repetarea filogenezei în ontogeneza manifestată în morfogeneza embrionului. Reproducerea organismelor reprezintă tot o creștere auto-catalitică a populației, respectând invarianța reproductivă.³⁷

Forța Eros-ului se manifestă tocmai în posibilitatea ca anumite configurații, înțelegând prin aceasta proprietăți, stări, tipare (patterns), structuri sau sisteme, să se poată auto-copia, auto-replica. Același fenomen se produce în creșterea cristalelor³⁸ sau explozia unei supernove, deci în lumea anorganică. “Există un alt tip de explozie pe care o poate suferi o stea, scrie Richard Dawkins. În loc “să se transforme în supernovă”, “se transformă în informație”. O putem numi o bombă a informației sau [...] o bombă a replicației. Această bombă a replicației se numește viață.³⁹ “Nu știm exact cum s-a petrecut evenimentul critic originar, declanșarea autoreplicării, spune Dawkins, dar putem deduce ce fel de eveniment trebuie să fi fost. A început ca un eveniment chimic.”⁴⁰

Luând în considerare această nouă perspectivă, putem da un răspuns unei întrebări din **Dincolo de principiul plăcerii**. Freud se întreabă atunci, pornind de la Banchetul lui Platon, dacă “substanța vie odată apărută a fost divizată în mici particule care de atunci tind, prin instinctele sexuale, să se reunească?; că aceste instincte, în care se continuă afinitatea chimică a materiei anorganice, înving treptat, [...] toate dificultățile pe care le presupune un mediu încărcat cu excitații periculoase pentru viață.”⁴¹ În **Compendiu** Freud consideră problema încheiată: [citez] “În cazul Eros-ului (sau a instinctului iubirii) nu putem aplica această formulă [a tendinței conservatoare ca în cazul instinctului morții]. Pentru a face asta ar trebui să presupunem că substanța vie a fost o dată unită, apoi despărțită și acum se străduie să se reunească.”⁴² Răspunsul la întrebarea lui Freud ar fi că viața a început cu afinitatea chimică a unor molecule și se bazează pe ea, dar Eros-ul nu rezidă în refacerea unei unități pierdute ci în proprietățile auto-catalitice pe care afinitățile chimice le au.

Această proprietate de repetare a identicului este stipulată de Principiul creșterii auto-catalitice care se enunță astfel: configurațiile stabile care facilitează apariția de configurații similare lor vor deveni din ce în ce mai numeroase.⁴³ Procesele psihice de care am amintit sunt stabile deoarece, în condiții specifice fiecăruia, sunt soluții de reducerii a tensiunii. Condiția de stabilitate, obținută prin reducerea tensiunii interne, ne readuce la instinctul morții.

Instinctul morții tinde “să rupă legăturile și astfel să distrugă lucrurile.[...] scopul final este să reducă tot ceea ce este viu la starea anorganică.”⁴⁴; “procesul vital al individului tinde din cauze interne spre egalizarea tensiunilor chimice, adică spre moarte [...]”⁴⁵; viața psihică sau ce nervoasă are aceeași tendință exprimată prin principiul Nirvana și principiul plăcerii. Aceste principii sunt de aceea în serviciul instinctului morții.⁴⁶ În **Omul cu lupi**, Freud scrie: “în cazul transformărilor proceselor psihice trebuie luat în considerare conceptul de *entropie*, a cărei valoare se opune unei reversibilități a celor întâmplare.”⁴⁷ Asupra organismului se exercită “*acțiunea nivelatoare*,

³⁷ J.Monod, Hazard si necesitate, Ed.Humanitas, 1991, p.23

³⁸ Francis Heylighen, Principles of Systems and Cybernetics: an evolutionary perspective, din Principia Cybernetica Web

³⁹ Richard Dawkins, Un râu pornit din Eden, Ed.Humanitas, 1995, p.158,159

⁴⁰ Op.cit, p.160

⁴¹ S.Freud - Dincolo de principiul plăcerii, trad. George Purdea și Vasile Dem. Zamfirescu, Ed. "Jurnalul Literar", 1992, p.86

⁴² S.Freud, An outline of psycho-analysis, trad. James Strachey, Standard Edition, Ed. W.W. NORTON & COMPANY, 1969, p.6

⁴³ Francis Heylighen, Principles of Systems and Cybernetics: an evolutionary perspective, din Principia Cybernetica Web

⁴⁴ Op.cit, p.5

⁴⁵ S.Freud - Dincolo de principiul plăcerii, trad. George Purdea și Vasile Dem. Zamfirescu, Ed. "Jurnalul Literar", 1992, p.81

⁴⁶ S.Freud, Opere III, Problema economică a masochismului, trad. Leonard Gavriliu, Ed. Științifică, 1993, p.236

⁴⁷ S.Freud, Două psihanalize, trad. Ruxandra Hosu, Ed. TREI, 1995, p.138

distructivă a uriașelor energii exterioare.”⁴⁸ Aceste trăsături ale instinctului morții și acțiunea nivelatoare a mediului se potrivesc întocmai tendinței stipulate de principiul al doilea al termodinamicii. Conform acestui principiu energiile potențiale fizice, chimice și electrice se transformă ireversibil în căldură, iar prin această transformare entropia crește. Ca un corolar apare faptul că sistemele mai entropice, cu mai puțină energie potențială sunt mai stabile. Acest principiu își face simțită acțiunea peste tot, și în organisme, dar și în mediu. K. Lorenz scrie în **Reversul oglinzii**: “legile fizicii universale nu sunt niciodată transgresate și principiul al doilea al termodinamicii nu este niciodată înfrânt de viețuitoare.”⁴⁹ În lupta cu acest principiu termodinamic, spune Lorenz, organismele folosesc două retroacțiuni pozitive cuplate (adică ceea ce se mai numește feed-back pozitiv sau reacție auto-catalitică). Organismele acumulează energie și informație. Cu cât au mai multă energie, cu atât pot acumula mai multă energie. Cu cât au mai multă informație, cu atât pot acumula mai multă informație. Dar și deținerea de mai multă energie crește posibilitatea de a acumula informație și reciproc. “Acest dublu ciclu de retroacțiune pozitivă, spune Lorenz, între procesul de achiziție de energie și procesul de achiziție de informație este caracteristic pentru tot ceea ce este viu [...]”⁵⁰

Freud spune în **Compendiu** că “nu avem un termen analog “libidoului” pentru a descrie energia instinctului distructiv”.⁵¹ Dacă renunțăm la instinctul morții, principiul al doilea al termodinamicii având aceleași tendințe ca și cele atribuite de Freud acestui instinct, atunci nici numai este nevoie de un termen analog libidoului pentru energia instinctului morții. Principiul al doilea postulează degradarea ireversibilă a energiei, nu existența unei alte forme de energie.

Principiul al doilea ne putând fi sursa nici unui instinct, rămâne de explicat originea și natura agresivității și a autodistructivității. Lorenz a scris **Așa-zisul rău**⁵² pentru a arăta că agresivitatea este un instinct major. Descrierea agresivității făcută de Freud în **Disconfort în cultură** se apropie foarte mult de această teorie, lucru recunoscut de Lorenz. Instinctul agresiv, spre deosebire de celelalte instincte de conservare, are împreună cu instinctul sexual următoarea caracteristică: în faza de dezvoltare deplină, aceste instincte au ca obiect un individ conspecific. Ținând cont de această trăsătură comună, putem bănui o alta: instinctul agresiv s-ar dezvolta, ca și instinctul sexual, sprijinindu-se pe instinctele de conservare. Prima manifestare a lui fiind în stadiul oral-sadic, când apare pentru prima dată și ambivalența.⁵³ Trecerea la stadiul următor presupune autonomizarea instinctului agresiv. “Organizarea sadic-anală, scrie Freud în **Omul cu lupi**, poate fi ușor recunoscută ca o continuare a celei orale. Activitatea musculară violentă, exercitată asupra obiectului care o caracterizează, își găsește locul ca act pregătitor pentru devorare, care apoi încetează de a fi scop sexual. Actul pregătitor devine scop independent.”⁵⁴ “Componentele sadice ale instinctului sexual, spune Freud, ne oferă un exemplu clasic al combinării instinctelor”⁵⁵ Acum l-am putea considera drept interacțiunea dintre instinctului sexual și cel agresiv, în locul celeia dintre primul și partea instinctului morții orientată spre exterior. Lorenz, în lucrarea amintită, analizează interacțiunea dintre instinctele sexual, agresiv și cel de fugă din fața pericolului la bibanul colorat. Concluziile privind aceste interacțiuni ne-ar putea oferi o idee despre legăturile dintre masculinitate-sadism și feminitate-masochism la om.⁵⁶

Drumul de la agresivitate la auto-distrugere este parcurs prin aceleași procese care duc la creștere și progres. Menținerea vieții sau distrugerea ei depind de forțele relative ale factorilor care

⁴⁸ S.Freud - Dincolo de principiul plăcerii, trad. George Purdea și Vasile Dem. Zamfirescu, Ed. "Jurnalul Literar", 1992, p.42

⁴⁹ Konrad Lorenz, L'envers du miroir. trad. Jeanne Etoré. Ed. Flammarion, 1975, p.30

⁵⁰ Op.cit., p.41

⁵¹ S.Freud, An outline of psycho-analysis, trad. James Strachey, Standard Edition, Ed. W.W. NORTON & COMPANY, 1969, p.7

⁵² Konrad Lorenz, Așa-zisul rău, trad. Ioana Constantin, Ed.Humanitas, 1998

⁵³ S.Freud, Nuvelles conférences sur la psychanalyse, trad. Anne Berman, Ed. Gallimard, 1932, p.136

⁵⁴ S.Freud, Doua psihanalize, trad. Ruxandra Hosu, Ed. TREI, 1995, p.131

⁵⁵ S.Freud - Eul și sinele, trad. George Purdea și Vasile Dem. Zamfirescu, Ed. "Jurnalul Literar", 1992, p.119, 132

⁵⁶ Konrad Lorenz, Așa-zisul rău, trad. Ioana Constantin, Ed.Humanitas, 1998, p.118

intră în joc. Întoarcerea agresivității dinspre exterior spre propriul eu este realizată odată cu formarea supraeului. Diferențierea acestei instanțe este determinată de următoarele fapte: tendințele sexuale și agresive ale copilului având ca obiecte părinții pe de o parte și imposibilitatea satisfacerii acestor tendințe din cauza neputinței eului copilului, pe de altă parte. Văzându-se în imposibilitate de a da curs satisfacerii pulsionilor seului, datorită constrângerilor exterioare, eul copilului se identifică cu instanța părintească, interiorizând obstacolul exterior⁵⁷ și retrage investiriile libidinale refulându-le. După acest proces de asimilare de către eul copilului a eurilor părinților (a supraeurilor acestora de fapt) și diferențierea supraeului ca instanță de control, vechile atitudini ale eului față de părinți sunt înlocuite de atitudini față de supraeu: pericolul interior este condiționat și pregătit de vechiul pericol exterior,⁵⁸ angoasa în fața supraeului este moștenitoare a angoasei în fața amenințării cu castrarea sau cu retragerea iubirii. În **Disconfort în cultură** Freud, revenind la mitul hoardei primitive, descoperă între frica de pedeapsa venită din partea tatălui și sentimentul de vinovăție resimțit după formarea supraeului, o altă etapă, aceea a remușcării trăite după o agresiune împotriva tatălui. Remușcarea ar fi consecința ambivalenței primordiale a sentimentelor față de tată.⁵⁹ Datorită acestei înlocuiri a relațiilor eu-mediu cu relații eu-supraeu se întemeiază o reacție circulară, un cerc vicios, expresie a Eros-ului. Supraeului nerămânându-i nimic străin din intențiile eului, intenția condamnată devine echivalentă acțiunii condamnabile.⁶⁰ Astfel, “în pofida renunțării la [satisfacerea pulsională], va lua naștere [...] un sentiment de vinovăție, ceea ce constituie, spune Freud, un grav inconvenient economic în ceea ce privește intrarea în joc a supraeului.”⁶¹ Renunțarea impusă din exterior duce la formarea conștiinței morale iar după aceea orice renunțare atrage după sine noi renunțări. În această evoluție mai intervine cel puțin încă un astfel de cerc vicios. “Rigoarea supraeului nu corespunde în mod necesar durității educației, spune Freud.”⁶² Agresivitatea supraeului are două surse: una provine din imposibilitatea de satisfacere chiar a agresivității, iar cealaltă provine din agresivitatea împotriva persoanei care împiedică satisfacerea erotică, care de asemenea nu se poate exprima în exterior și se întoarce împotriva eului.⁶³ Agresivitatea supraeului este chiar agresivitatea copilului pe care ar fi vrut s-o exercite împotriva părinților.⁶⁴ Cu cât copilul are dorințe sexuale și agresive mai puternice, cu atât mai dureros va resimți interdicția venită din afară și, proporțional îi va crește agresivitatea. Altfel spus, cu cât capitalul pulsional al copilului este mai mare, cu atât va forma un supraeu mai sever. Dacă supraeul este “monumentul fostei slăbiciuni și dependențe ale eului”⁶⁵ cum spune Freud, el este și măsura pulsionilor copilului. Aparent această relație este un feed-back negativ: cu cât dorințele sunt mai puternice, cu atât forța de represiune va fi mai mare pentru a obține un rezultat constant. Dar, intrapsihic se petrece o reacție auto-catalitică, un feed-back pozitiv, agresivitatea supraeului crescând continuu.

Aparatul psihic se supune principiului plăcerii, tinde să reducă pe cât posibil tensiunile din interiorul său. Eul “este ghidat în activitate prin luarea în considerare a tensiunilor produse de stimuli, fie prezenți în el, fie introduși în el. Creșterea acestor tensiuni este simțită în general ca neplăcere și scăderea ca plăcere.”⁶⁶ Principiul plăcerii este în serviciul “instinctului morții”⁶⁷ spune Freud. Pentru reducerea tensiunii în aparatul psihic au loc fie procese prin intermediul cărora

⁵⁷ S.Freud, *Nouvelles conférences sur la psychanalyse*, trad. Anne Berman, Ed. Gallimard, 1932, p.88

⁵⁸ Op.cit., p.119

⁵⁹ S.Freud, *Civilization and its discontents*, trad. James Strachey, Standard Edition, Ed. W.W. NORTON & COMPANY, 1961, p.88

⁶⁰ Op.cit, p.84

⁶¹ Op.cit, p.83

⁶² S.Freud, *Nouvelles conférences sur la psychanalyse*, trad. Anne Berman, Ed. Gallimard, 1932, p.150

⁶³ S.Freud, *Civilization and its discontents*, trad. James Strachey, Standard Edition, Ed. W.W. NORTON & COMPANY, 1961, p.96

⁶⁴ S.Freud, *Nouvelles conférences sur la psychanalyse*, trad. Anne Berman, Ed. Gallimard, 1932, p.150

⁶⁵ S.Freud - Eul și sinele, trad. George Purdea și Vasile Dem. Zamfirescu, Ed. "Jurnalul Literar", 1992, p.141

⁶⁶ S.Freud, *An outline of psycho-analysis*, trad. James Strachey, Standard Edition, Ed. W.W. NORTON & COMPANY, 1969, p.3

⁶⁷ S.Freud, *Opere III, Problema economică a masochismului*, trad. Leonard Gavrilu, Ed. Științifică, 1993, p.236

organismul controlează mediul, se adaptează la el, fie procese de adaptare intrapsihică. Datorită acestor procese, principiul plăcerii este gardian al vieții.⁶⁸

Pentru o limpezire a acestei duble calități a principiului plăcerii ar fi necesară tratarea separată a organismului ca întreg și a aparatului psihic în calitate de sistem de control al organismului. Aparatul psihic, ca și organismul ca întreg sunt departe de echilibru termodinamic cum mediul. Altfel, nici o acțiune asupra mediului sau activitate psihică n-ar fi posibile. Sub imperiul principiului al doilea, la nivelul organismului energia potențială se transformă în căldură, tendință contrară vieții. La nivelul aparatului psihic acțiunea acestui principiu se exprimă prin tendința de reducere a tensiunilor, adică prin principiul plăcerii. Funcționarea organismului și funcționarea aparatului psihic sunt defazate. Acțiunea principiului al doilea în organism îl face să evolueze către echilibru cu mediul, adică spre moarte. Această evoluție produce un efect invers asupra aparatului psihic, datorită producției endogene de stimuli. Producția de stimuli, îndepărtează aparatul psihic de echilibrul relativ în care se găsește. Acțiunea principiului al doilea, sub forma principiului plăcerii, îl face să tindă să se reapropie de echilibru, încercând să reducă tensiunea. Metodele prin care aparatul psihic încearcă să reducă tensiunea sunt tocmai procesele benefice vieții, împotriva principiului al doilea la nivelul organismului.

După această delimitare, putem spune că instinctul sexual, ca și celelalte instincte, se manifestă prin producție endogenă de stimuli care mărește tensiunea aparatului psihic. Acțiunile de satisfacere, care reduc această tensiune sunt în beneficiul individului în cazul instinctelor de conservare și în serviciul speciei în cazul instinctului sexual. Instinctul sexual urmărește obținerea plăcerii și nu reproducerea speciei. Această înmulțire invariantă a organismelor este manifestare a Eros-ului, dar orgasmul nu asigură reproducerea, este doar în corelație cu ea. Similitudinea dintre deplina satisfacere sexuală și moarte⁶⁹ s-ar putea traduce în reducerea masivă a tensiunilor psihice ca urmare a satisfacerii, adică o "moarte" psihică. Coincidență morții cu sfârșitul actului sexual la animalele inferioare reflectă conflictul dintre instinctele sexuale și instinctele de conservare. Jay Diamond a descris în **De ce e sexul o plăcere?**⁷⁰ un raport între investiția energetică pentru procreare și cea pentru longevitatea indivizilor, raport specific fiecărei specii.

Reluând discuția despre repetiția unei experiențe traumatice, tendința de a asimila psihic un eveniment care ne-a impresionat pare a nu fi independentă de principiul plăcerii. Dacă un stimul extern rănind aparatul psihic produce o pseudo-pulsiune, o sursă internă constantă de excitație ce are drept scop vindecarea răni narcisice, atunci retrăirea evenimentului traumatic, chiar neplăcută are drept scop reducerea tensiunii pe care o produce pseudo-pulsiunea. Aparatul psihic retrăiește evenimentul în încercarea de a-i răspunde printr-o repetiție, eventual o reacție de evitare deja achiziționată, pe care nu a dat-o la momentul producerii traumei. Ne putem închipui o balanță având pe un taler tendința de a domina experiența traumatică, iar pe celălalt neplăcerea produsă de retrăire. Tendința de repetiție este dată de "greutatea" mai mare primului taler.

Dacă Erosul se manifestă prin posibilitatea unor configurații de a se reproduce, de a prolifera, această proprietate conduce la consecințe importante. Unele dintre aceste configurații repetându-se, produc, ca și în cazul relației eu-supraeu, evoluții spre progres sau spre regres. Simplu spus, succesul înlesnește obținerea unui nou succes, iar eșecul predispune la un eșec viitor.

Un asemenea mecanism este implicat și în repetiția experiențelor traumatice. Mai întâi, aceste repetiții sunt în mare parte sortite eșecului. În al doilea rând, valoarea de traumă a unui eveniment este subiectivă. Imposibilitatea de a da un răspuns adecvat, de a lega psihic evenimentul, este consecința unei traume anterioare legată de un eveniment asemănător. Al doilea eveniment, fiind tot traumatic, agravează problema, adâncește rana narcisică. Retrăirea lui cu scopul de a-i răspunde adecvat, se face în van, pentru că acest răspuns ar fi posibil doar având integritatea narcisică, ce lipsește. În acest mod, traumele infantile inevitabile continuă să favorizeze producerea de noi traume, printr-o reacție circulară, un mecanism de feed-back pozitiv propriu Eros-ului.

⁶⁸ Op.cit, p.235

⁶⁹ S.Freud - Eul si sinele, trad. George Purdea si Vasile Dem. Zamfirescu, Ed. "Jurnalul Literar", 1992, p.140

⁷⁰ J.Diamond - De ce e sexul o placere? - Ed.Humanitas, 1999

Armele Eros-ului sunt cercurile vicioase. Sub acțiunea Principiului al II-lea al termodinamicii, structurile și limitele sistemelor se pierd, ordinea creată de Eros se transformă în haos. "Bătălia" dintre aceste două tendințe are mai multe implicații în metapsihologie decât cele sugerate aici. Dacă am merge mai departe și ne-am întreba de ce există aceste tendințe, am ajunge la mistere...

BIBLIOGRAFIE

- Baldwin, J.M.**, *Mental Development in the Child and the Race*, Ed. a III-a, Copyright 1997, The Mead Project
- Dawkins, R.**, *Un râu pornit din Eden*, Ed. Humanitas, 1995
- Diamond, J.**, - *De ce e sexul o plăcere?* - Ed. Humanitas, 1999
- Freud, S.**, *Opere II, Interpretarea viselor*, trad. Leonard Gavrilu, Ed. Științifică, 1993
- Freud, S.**, *Métapsychologie*, trad. J.Laplanche și J.-B. Pontalis, Ed. Gallimard, 1968
- Freud, S.**, *Două psihanalize*, trad. Ruxandra Hosu, Ed. TREI
- Freud, S.**, *Dincolo de principiul plăcerii*, trad. George Purdea și Vasile Dem. Zamfirescu, Ed. "Jurnalul Literar", 1992
- Freud, S.**, *Eul și sinele*, trad. George Purdea și Vasile Dem. Zamfirescu, Ed. "Jurnalul Literar", 1992
- Freud, S.**, *Opere III, Problema economică a masochismului*, trad. Leonard Gavrilu, Ed. Științifică, 1993
- Freud, S.**, *Civilization and its discontents*, trad. James Strachey, Standard Edition, Ed. W.W. NORTON & COMPANY, 1961
- Freud, S.**, *Nouvelles conférences sur la psychanalyse*, trad. Anne Berman, Ed. Gallimard, 1932
- Freud, S.**, *An outline of psycho-analysis*, trad. James Strachey, Standard Edition, Ed. W.W. NORTON & COMPANY, 1969
- Heylighen, Fr.**, *Principles of Systems and Cybernetics: an evolutionary perspective*, din Principia Cybernetica Web
- Lorenz, K.**, *Așa-zisul rău*, trad. Ioana Constantin, Ed. Humanitas, 1998
- Lorenz, K.**, *L'envers du miroir*. trad. Jeanne Etoré. Ed. Flammarion, 1975
- Monod, J.**, *Hazard și necesitate*, Ed. Humanitas, 1991